

Ганна Дидик-Меуш

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Львів

ORCID: 0000-0001-7384-5782; e-mail: hanna.dydykmeush@gmail.com

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. у контексті української історичної діалектології

Реферат: Фундаментальне видання *Словник української мови XVI – I половини XVII ст.* має унікальну джерельну базу – різножанрові пам'ятки української мови, що походять, за визначенням дослідників, з багатьох теренів, де функціонувала українська мова. Через те можна стверджувати, що цей історичний словник української мови є надійною підставою для розвитку української історичної діалектології. У статті запропоновано аналіз однієї з пам'яток релігійного жанру – Учительного Євангелія XVI ст., створеного на території Бойківщини, визначено основні диференційні риси, які збережені в давньому євангельському тексті і свідчать про його яскраву народну основу, зокрема бойківського (бойківсько-наддністрянського, бойківсько-лемківського) мовного континууму. Проведено паралелі із записами мовлення з території Бойківщини, які зробила авторка цього дослідження упродовж 1990-х – 2000-х років. На підставі авторських записів укладено *Мокряни. Говірка маминого села. Словник* (Львів, 2021), який можна кваліфікувати як «словник одного села», «жіночий словник», «словник однієї родин».

Ключові слова: історичний словник, пам'ятки української мови, історична діалектологія, діалектні риси, бойківські говірки, діалектний словник.

Abstract: **A Dictionary of the Ukrainian language in the 16th – first half of the 17th century in the context of Ukrainian historical dialectology.** The fundamental edition of «A Dictionary of the Ukrainian language in the 16th – first half of the 17th century» is based on numerous sources – monuments of the Ukrainian language from the 16th and 17th centuries. Different genres which, according to researchers, originated in many territories where the Ukrainian language was spoken. Arguably, this historical dictionary of the Ukrainian language is a reliable source of information about the development of Ukrainian historical dialectology.

The article offers an analysis of one of the monuments of the religious genre: the Uchytelne Yevanheliye of the 16th century, created on the territory of the Boykos, the main differential features preserved in an ancient gospel text and testify to its folk origin, specifically the Boyko dialects.

Parallels are drawn with dialect records from the territory of the Boykos, made by the author of this study in the 1990s-2000s, on the basis of which «Mokryany. Mother's village dialect. Dictionary» (Lviv 2021) was compiled. It can be referred to as «a dictionary of one village», «a woman's dictionary», «a dictionary of one family».

Keywords: historical dictionary, monuments of the Ukrainian language, historical dialectology, dialect features, Boyko dialects, dialect dictionary.

I.

Писемні пам'ятки XVI – початку XVIII ст. і, зокрема, відбита в них мовна практика українців набувають актуальності з огляду на сучасні вимоги до об'єкта лінгвістичних досліджень. Сучасні лінгвісти посилено вивчають нову модель мови, що відрізняється від моделі останньої чверті XX ст.: зміна теоретичних пріоритетів полягає в переході від *системи* до *узусу*, від *мови* до *мовлення*. Тобто дослідники дедалі частіше вивчають особливості описуваних явищ, а не особливості моделей, адже за мовою не можна спостерігати, вона становить теоретичну абстракцію; спостерігати можна за мовленням, за процесом побудови текстів і, зрозуміло, за самими текстами – реальними текстами, якими люди обмінювалися (діахронія) чи обмінюються (синхронія) в процесі комунікації (дет. див. Дидик-Меуш 2018, 47–50).

За умови обрання саме такого об'єкта лінгвістичного вивчення увага дослідника буде максимально скерованою до діахронної варіативності мови – визнання того факту, що мова постійно змінюється в часі і що в ній постійно співіснують «прогресивне» і «консервативне»; тож «строго синхронний» опис мови є ілюзією, навіть більше – повний граматичний опис мови має дещо своєрідний «розмитий» характер з урахуванням даних не тільки про способи вираження граматичних значень, а й про динаміку змін цих способів упродовж окремих історичних періодів¹.

Викладені вище позиції такого новітнього підходу до вивчення мови є насправді традиційними і визначальними для історика мови, нормою його дослідницьких експериментів. А в сучасних студіях із мовознавства ці погляди переважно об'єднані під назвою «підхід, орієнтований на узус», або «теорія узусу»². Отож *теорія узусу* має на меті досліджувати дискурс, тобто не існує «мови як такої взагалі», а є структури, які переважають у певних типах дискурсу (у різних мовців чи в різний період функціонування мови тощо), які й необхідно вивчати.

Саме тому дослідники, які працюють з «узусом», для підтвердження своїх гіпотез розраховують на достатню сукупність текстів, яку в сучасній лінгвістиці кваліфікують як «корпус», чи «корпус текстів», що є «не тільки потужним інструментом вивчення мови, а й новою ідеологією». Вважаємо, що корпус до деякої міри повернув лінгвістам істинний об'єкт дослідження – тексти в максимально повному обсязі, що, безперечно, вплине і на лінгвістичну практику, і на теорію лінгвістики. Адже «саме узус, тобто тексти, і є єдиною істинною реальністю науки про мову, тобто об'єктом, доступним безпосередньому дослідженню» (Плунгян 2008, 19–20). Погоджуючись із наведеними вище міркуваннями,

¹ Про це говорив Дж. Грінберг у програмній статті Переосмислення мовознавства діахронічно (Greenberg 1979, 275-290). Згодом П. Гард у праці *Для бісинхронного методу* обґрунтував бісинхронний підхід до аналізу мовних явищ: описувати мовні факти не в одній системі «правил» та «винятків», а в координатах двох систем – більш старої та більш нової, які завжди співіснують (Плунгян 2008)

² Термін *usage-based approach* на початку 1990-х рр. увів Р. Ленгакер; тепер цю модель використовують Дж. Байбі, Т. Гівон, У. Крофт, М. Томаселло, Л. Янда та ін.

зауважмо таке: різножанрові тексти XVI–XVIII ст., які слугують підставою цього дослідження, допоможуть у вирішенні і тих проблем, які лежать на поверхні і які раніше були практично неможливі через трудомісткий процес їх розв'язання, як-от: «мікроеволюція» мови протягом одного-двох століть (непомітні одразу зміни сполучуваності і значень слів, зміна частотності тих чи тих конструкцій або частотності використання лексичних і граматичних варіантів, фіксація появи чи поступове відмирання певних мовних явищ та ін.).

Інша важлива площина функціонування пам'яток кожної мови – формат історичного словника, який «є не тільки інвентарем» її лексичного складу в зазначений період, він є водночас:

1) «базою і для етимологічних досліджень, і для порівняльного вивчення слов'янських мов, зокрема процесів їх взаємодії та взаємодіє, а також зв'язків із неслов'янськими мовами»;

2) «маючи лінгвістичний характер, Словник разом з тим є фундаментальною працею з історії українського народу, його писемності і культури з широким науковим і практичним значенням» (Гринчишин 1991, 11).

II.

Словник української мови XVI – I половини XVII ст. (далі – СУМ¹⁶⁻¹⁷) є унікальним лексиконом, укладеним на основі староукраїнських писемних пам'яток – джерела історичної діалектології. Саме пам'ятки української мови відображають українські діалектні риси в діахронії, свідчать про їхню постійність у мовленні українців упродовж століть, а також дають змогу визначити діалектну мапу староукраїнського літературного мовного континууму. Історик мови і багатолітній відповідальний редактор СУМ¹⁶⁻¹⁷ Гринчишин визначає такі пріоритети:

1) «при аналізі пам'яток до уваги потрібно брати їх характер, стиль, жанр і мову, їх призначення, місце написання та освіченість писарів»;

2) «слід також враховувати й позамовні фактори: історичну долю конкретних географічних територій, їх вхлдження до складу різних держав, міграцію українців»;

3) «зіставлення текстів пам'яток, що походять з різних територій, дозволяє виявити як спільні, так і відмінні мовні риси в цих пам'ятках»;

4) «саме відмінні риси слід розглядати як діалектні», «такі риси можуть бути засвідчені в пам'ятках з однієї території або із суміжних територій»;

5) «при виявленні діалектних рис у пам'ятках минулого до уваги потрібно брати й дані сучасних говорів, у яких збереглися мовні явища попередніх епох» (Гринчишин 2001, 175);

6) *Словник української мови XVI – I половини XVII ст.* укладено на підставі пам'яток із різних теренів: Лемківщина, Закарпаття, Бойківщина, Наддністрянщина, Наддніпрянина, Волинь, Полісся. Це свідчить про наявність текстів староукраїнської мови, які зберігають діалектні риси південно-західного, північного і південно-східного наріччя (дет. див. Гринчишин 2001).

З огляду на обмежений обсяг дослідження розглянемо текст Учительного Євангелія XVI ст. із території Бойківщини (далі – УЄ № 29519) як свідчення стійкості характерних говіркових рис, збережених в українському мовленні до сьогодні.

III.

Текст Євангелія XVI ст. презентує давні словоформи, характерні для бойківського мовного континууму (частово бойківсько-лемківського, бойківсько-наддністрянського чи навіть ширше – для південно-західного наріччя):

1) збереження давнього *а*, що вимовляється як [a] із попереднім м'яким приголосним: *и(х) воубави(л) и зь вной вѣчной моци и(з) вазѣна смѣтри вѣчной* (35); подобно *є(ст) цр̄(с)тво нб̄(с)ное чл̄коу цр̄ю, котрый готова(л) всѣла сн̄ѣ* своєму (106); *тог(д)ы вны(и) вчищеній принесе(т) древо ке(д)ровое, и ваза(н)кѣ иссопѣ* (143); *цр̄ца* *хочеть гладыи крыжа на котромь прадѣди нашѣ іса распали* (163 зв.); *нашь мл(с)тивы(и) избавитель... уба(л) ей [матір свою] и поцѣловаль* (239) та ін.;

2) голосний [ы] на місці [и] (бойківсько-лемківська риса): *крикнула голосо(м) великымь баба* (160 зв.); *оуслышавши то іро(д)... послалъ слугы до архіерей* (161); *гладыи [люди] якъ бы преплынуди за рѣкоу* (163) та ін.;

3) голосний [і] на місці ненаголошеного [и]: *іс̄ пита(л) ица его, а много лѣ(т) я(к) му са тоє стало, а в(н) рѣ(к) и(з) дѣтинства (26); горо, горо, прійми ма(т) ку з дѣтиною (162); *при вфѣрваню дѣтатѣ, в цр̄кви, слыщаль іро(д) новоую славу* (183) та ін.;*

4) приголосні [x] і [ф] замість [хв]: *хс̄ до хорого мовити рачи(л)* (19); *іс̄ взаль фартухъ и препосалса* (239 зв.); *пото(м) поправивши(с), филю полежалъ* (242 зв.) та ін.;

5) оглушення дзвінких приголосних у кінці складу перед глухими: *знак покоры на головѣ и на хрестѣ* (229 зв.) та ін.;

6) протетичний [в]: *гѣ змилу(и)са на(д) мною, и на(д) сн̄ом мои(м) поне(ж) на но(в) м(с)ць бѣснуетса... часто падає(т) оу воге(н)* (94 зв.);

7) відсутність епентетичного [л] у дієслівних формах: *стѣ(и) никита... въ келіи своєї самоу розмоваючи, болзнь розсѣваль* (290) та ін.

8) голосний [у] на місці [ы] префіксі **вы-**: *Тог(д)ы вульнитса слово іванна бѣслова* (10 зв.); *г(д)ы оучици не могли с него шатана воугнати, теде са(м) хс̄ воузна(л)* (14); *не врузумѣли..., и(ж) и(м) было... бо(л)ише потреба такого цр̄а* (35); *сн̄ѣ бж̄їи встерѣгаючи ап(с)ло(в) свои(х) вушоль* (39); *ра(з)бойни(к)... воузнава(л) неви(н)но(ст) сн̄а бж̄їа* (39 зв.);

9) м'який приголосний [р]: *аг̄лы сь борьзостію ходачи, чл̄ки добрыи и злыи... збираю(т)* (10); *кликали, забѣгаючи емоу дорогоу, витаі мл(с)тивый цр̄ю* (37 зв.); *в ты(х) притворѣ(х) лѣжало мно(ж)ство слѣпы(х), хромы(х), соухы(х)* (62) та ін.;

10) м'який приголосний [ц]: *не было того мѣсца, абы до іса приблизитиса могли* (17 зв.); *іс̄ хс̄ виб(л) сь ап(с)лы своими въ горницю и всади(л) ст(л),*

и пожива(л) пасху (38); іс̄... ре(к) ѿмѣ пристуопи и по(д)неси пациѣ свои и всмо-три раны въ рука(х) мои(х) (55); таѣ невѣста была пога(н)ка, хананѣа, и была грѣшница (113 зв.); рече іваки(м), аннѣ, поведѣ(м) штроковицю в црковѣ гнѣо (155 зв.) та ін.;

11) деформовані форми дієслів минулого часу, які є залишками перфекта (у пре- і в постпозиціях, синтетичні й аналітичні): рече(т) гв̄... не чинили есте мою волю, не вдѣлисте ма... ни есте братію мою меншою не дозирали (11); не мо(в) так много є(м) съгрѣши(л), кто та(к) мови(т), ото є(ст) в(т)чаннѣкѣ (12 зв.); а є(м) не мови(в) ти, же(м) та видѣ(л) по(д) смоковницею (15 зв.); видѣ(л) є(м) оу виденіи на горѣ синайско(и), много лю(д) незличены(х) (36); па(т) воло(в) спра(ж)ны(х) купилє(м) (139); Не бойса мрѣе, знашла єсь ласку и зачнешь сна (157); рек ісцифь, трудень ємь былъ з дороги, и спочилъ ємь єдинъ днѣ (158 зв.) та ін.;

12) форми інфінітива на **-чи**: и розказаль црѣ посторонки на шію стѣ(м) зложити..., а к вечеру приставили драбо(в) гайдоуко(в) стеречи и(х) (196); и в(т) ше(д)ши в(т) ны(х), я(к)бы мо(г), камене(м) веречи, такъ далеко и припаль, колѣнѣ приклонилъ (241 зв.) та ін.;

13) енклітичні форми особових займенників **я, ти, він, вона**: іс̄ пита(л) цѣѣ єго, а много лѣ(т) я(к) мѣ са тоє стало, а в(н) рѣ(к) и(з) дѣтинства (26); ре(ч) до ней іс̄, подай ми воды (65); петръ... крича(л) мовачи, гѣ ратуѣ ма (92); памѣта(и) бѣачу, жебы на та никто не плака(л) (136); в суботу исцѣли(л) ю хс̄ (136 зв.); вбручена ми єсть жона (160); єсь мя кормила, привдѣвалась ма (239) та ін.;

14) закінчення **-ом** у Д.в. множини іменників II відміни: иха(л) на вслици неволной и на вслатю єи которою розказал бы(л) ап(с)толѣв(м) свои(м) в(т)вазати (36 зв.); снѣ бжѣи має(т) прода(н) быти в руки книжника(м) (38); гв̄... поча(л) оумывати ноги оучинико(м) (38 зв.); и рече юда кѣ жидо(м) зберѣте собѣ войско великое (39); жаде(н) члѣк не може(т) дво(м) пано(м) слѣжити (88) та ін.;

15) закінчення **-еве, -ове** у Н.в. множини іменників II відміни (бойківсько-лемківська риса): црѣ не ма(л) вказати в такой поставѣ, яко кroleвє сего свѣта (35 зв.); при крѣтѣ ісѣвѣ стоала мати єго и сестра бо апостолове розбѣгли(с) (40 зв.); Жидове ходили по пѣци м̄лѣ(т) и приведени были до зє(м)ли вѣттова(н) ной (42 зв.); в(т) страха виши(т)ци сторожовє задрыжали (45 зв.) та ін.;

16) архаїчні форми Р.в. одн. іменників II і III відмін: бѣ давалъ и(м) манну з нѣа и водоу ис каменє (43 зв.); са(м)... пророкѣ іва(н) повѣда(л) в хѣ, и(ж)... не гое(н) розвазати ремѣ(н) вбоувє єго (49 зв.) та ін.;

17) закінчення **-ій** у Р.в.мн. іменників II і III відмін та множинних іменників: и рече юда кѣ жидо(м) зберѣте собѣ в(т) старши(х) кнѣзѣи слоу(г) свои(х) войско великое (39); жидове до сє(д)мѣ днѣи празновали (42 зв.); Азгль... в(т)вали(л) каме(н) в(т) дверѣи гроба (45 зв.); гв̄ бѣ вбачи(в)ши твою покору, и да(ст) бѣше рѣчѣи доча(с)ны(х) (50); оубогѣи были, не могли новы(х) сѣтѣи купити (87) та ін.;

18) закінчення **-їє** у Н.в. мн. іменників II відміни: боудте му(д)ры яко зміа, и цѣли яко голубїє (83) та ін.;

19) присвійні прикметники у Н.в. одн. середнього роду можуть мати закінчення -о (так звана іменна форма): *та(к) сн҃у(р) че(р)воны(й) крѣвію его стѣю зафа(р)бованій, которы(м) было свазано тѣло ісусово* (143) та ін.;

20) афrikати [дж] та шиплячий [ж] на місці давнього **дж**: *зара(з) юда воускочивши з ме(д)жи жидо(в), вба вблвши и поцѣлова(л) снѣ бжїя* (39); *невѣсты єдны змежи наши(х) пересстрашили на(с)* (50 зв.); *гды змежи наши(х) хр(с)тіань вбероу(т) кого на якій оур(д)* (59) та ін.;

21) заперечний займенник **ніщо** у формі **нич**: *на(д) тобою ни(ч) иншого не виси(т) єдно сѣмртъ и по(м)ста* (27); *поживали бара(н)ка а на другы(и) днѣ ни(ч) не встави(л)* (42 зв.); *сїи людє боудоу(т) видѣти и слышати, а ни(ч) не розоумѣю(т)* (76) та ін.;

22) сполучники **жєбы**, **ци**: *колы(с) вода зр҃уши(т), жєбы ма вѣ ню оувєрєчи* (62); *ци не читали єсте вѣ писмѣ* (104); *яко си маю написати, ци жоною собѣ, але соромѣюса, ци ли дѣвкою своєю* (159 зв.) та ін.;

23) частка **юж**: *ю(ж) ты не чає(ш) из мртвы(х) вѣстати* (39 зв.);

24) лексичні діалектизми: *пишны(и) науки писма стѣо* (11); *в(т)дєрли повалу и сп҃устили вного [немоцного] на сноурѣ(х)* (17 зв.); *мл(с)ть его привабилa к собѣ вши(ст)кы(х)* (18 зв.); *ро(з)маитїи припа(д)ки, см҃ткы, клопоты фрас҃унки, скромнє трѣпѣти* (24); *А бы(л) оубирѣ на то(м) голїадѣ из мѣди и жєлѣза* (35); *прорєкли в три(д)нєвно(м) его и(з) мртвы(х)вѣстанїю* (42); *наглє поздыхали* (57); *цєрки стїи нища(т) розмѣтоую(т)* (57); *мовили до сєбє кто(ж) в(т)вали(т) камє(н)...* *и здоумѣли(с)* (58 зв.); *апостоли гды вбачили, и(ж) и(х) оучїтє(л) в(т)ни(х) вѣзносїтса на нбѣ, зафрасовалиса* (73); *іс҃ молилса оу в огородци* (92 зв.); *тл҃уцове богачєвє згрѣдѣли вѣзванїє(м) стѣ(м)* (140); *Мрїа, взавши водонось, ишла зачрѣты воду* (157) та ін.

Неканонічний євангельський текст XVI ст. із території Бойківщини фіксує, як бачимо значну кількість рис говіркового мовлення з цих українських теренів. Ці риси збережені й дотепер, про що йтиметься далі.

IV.

Сучасний стан функціонування боківських (бойківсько-наддністрянських) говірок можна вивчати за авторськими записами говірки села Мокряни Дрогобицького району Львівської області (ЗА), на підставі яких укладено словник *Мокряни. Говірка маминоо села. Словник* (Львів, 2021).

Говірка села Мокряни Дрогобицького району Львівської області локалізована на крайньому заході наддністрянського говору. Окрім спільних рис з іншими наддністрянськими говірками і південно-західними говорами, мокрянська говірка має також деякі свої особливості. Усе це становить її характерні ознаки.

• Фонетичні:

1) звук [а] після м'яких і шиплячих у наголошеній і в ненаголошеній позиціях вимовляється як [и]: *бажїти, кочїн, брєхнїй, недїльи, мїсьциць, почиток* та ін.;

2) звук [є] в ненаголошеній позиції вимовляється як [и], рідше як [і]: *висі́льи, вісі́льи і весі́льи; неді́льи і ниді́льи* та ін.;

3) звук [і] в ненаголошеній позиції після [г] та [н] вимовляється як [и]: *во́гирок, гиркі́й, ньи, ньи́кати, ра́ньи́шній* та ін.;

4) дзвінкі приголосні в кінці складу перед глухими і в кінці слова оглушуються: *кни́шка, ле́хке* та ін.;

5) шиплячі приголосні зберігають твердість: *ши́пка, жи́ба, зчи́ста* та ін.;

6) приголосні звуки після голосних перед [и] та [і] зазнають стягнення: *жи́тьи, ви́шити́* та ін.; це стосується послідовно всіх віддієслівних іменників на *-ння*: *ко́паньи, ма́льова́ньи, цю́льо́ваньи* та ін.;

7) звукосполучення [кв] та [хв] на початку слова вимовляються як [ф]: *фо́статий, фо́сольи, фі́ртка* та ін.; початкове звукосполучення [хв] вимовляється і як [х]: *хо́роба, хорува́ти*; початковий звук [х] як [ф]: *фу́тро, фу́те́рко*;

8) протетичний [в] перед початковим наголошеним і ненаголошеним [о]: *во́сінь, во́лувок, во́ко*, також протетичний [й] перед початковим наголошеним [и]: *йи́ндик, йи́ндичка*;

9) приголосний звук [р] не пом'якшується: *бура́к, бури́н, ридо́к, на подві́ру, порі́док* та ін.;

10) приголосний [с] м'який перед наступним м'яким приголосним: *сві́т, свьві́та, щі́сьтьи* та ін.

• Морфологічні:

1) іменники ж.р. I відміни в О.в. із закінченнями **-ов** (тв. гр.) і **-ев** (м'як. гр.): *водо́в, ма́мов, земле́в, цю́бцев* та ін.;

2) іменники ч.р. II відміни м'як. гр. в О.в. із закінченням **-ом**: *ко́ньом, кра́йом, ро́йом* та ін.;

3) іменники ч.р. II відміни в Д.в. із закінченням **-ови**: *вуйко́ви, ко́ньови, та́тови, Андрі́йови, Петро́ви* та ін.;

4) прикметники із твердою основою: *до́лішній, ра́ньи́шній, тепе́рішній* та ін.;

5) здрібно-пестливі прикметники із суфіксами **-енечк-** / **-есенечк-**: *лего́нечкий, ле́госенечкий; ла́днечкий і -оньк-/онечк-: мньито́нький і мньито́нечкий*;

6) присвійні прикметники із суфіксом **-ич-** замість **-ач-**: *зу́сьичий, ка́чичий, ку́ричий, псы́чий* та ін.;

7) форми особових займенників 3-ї особи у Н.в. (крім займенника *він*) із випадним голосним: *вна* (вона), *вно* (воно), *вни* (вони);

8) особові займенники мають енклітичні форми у Д.в. одн.: *ми* (мені), *му* (йому), *њи* (мене), *ти* (тобі), *тьи* (тебе); енклітична форма *ї* особового займенника *вна* однакова для Р. (її) і для Д. (їй) відмінків;

9) початкова форма дієслів закінчується на *-ти* і *-чи*: *просі́ти, хті́ти, бі́чи, печі́, товчі́* та ін.;

10) дієслова 3-ї особи одн. і мн. закінчуються на твердий **-т**: *хо́дит, хо́дять; ро́бит, ро́блют* та ін.;

11) енклітичні форми послідовно вживаються з дієсловами минулого часу (у постпозиції): *хті́в'йим, хті́в'ис, хті́ла'с, хті́ла'м, хті́ли'сте* і з дієсловами умовного способу (у пре- та в постпозиції): *би'м трі́с, би'м трі́сла, би'с трі́с, би'сте трі́сли, би'смо трі́сли*;

12) постфікс **-сьи** вживається у пре- та в постпозиції: *він сьи змилів і він змилівсьи*;

13) прислівники часу та місця зберігають давні нестягнені форми на **-ка** і **-во**: *ниніка, тодійка, тамво, тамка, тамкаво* та ін.

Пропонованому словнику можна дати кілька жанрових характеристик.

Роман-у-словнику: за кожним словом чи приповідкою, коротшою чи довшою оповідкою – щоденне життя маленького села Мокряни, перлини Наддністрянщини, що за площею не має навіть одного квадратного кілометра. Зелене, затишне, тихе, розташоване за 15 км на схід від Самбора і за 25 км на північний-захід від Дрогобича, село і донині ніби ховається від швидкісних трас, нікуди не поспішає, одним боком тримається дуже близько берега гірської Бистриці, а з інших – оточене лісами і перелісками. За одним таким лісом, що на північ від Мокрян, далі через село Винники, лежать Нагуєвичі, звідки найбільший український письменник кінця XIX – початку XX ст. Іван Франко, який, укладаючи свої знамениті “Галицько-руські народні приповідки”, певно, не раз ішов і через наші Мокряни. Наш Франко був номінантом на Нобелівську премію з літератури за 1916 рік. Цей добре відомий факт набуває тут особливого значення тому, що на східному боці *Мокрин*, де притулився коло пагорба куток *Підгóрб* і де колись давно мешкало кілька заможних єврейських родин, через тридцять літ по Франкові народився Якуб Парнас – найбільший біохімік першої половини XX ст. Працював у Страсбурзі, Цюриху й Кембриджі, найдовше – за советів у Львові і в Москві, де й помер на допиті у в’язниці КГБ, хоч і він був, як стверджують його сучасники, за крок до своєї Нобелівської премії.

Словник однієї родини: історія села Мокряни (перша згадка у грамоті за 1515 рік) відтворена у словнику через говірку його мешканців, а точніше – чотирьох поколінь Стефаняків, Соломчаків і Бучків, роду авторки по маминій лінії. Через те ця лексикографічна праця може кваліфікуватися як окремий і новий тип – словник однієї родини.

Мамин словник: правдивість і водночас легкість та безпосередність цього словника стала можливою завдяки його основній інформаторці. Нею стала мати авторки – Дарія Дидик, із дому Бучок (1948 р.н.), яка збирала матеріал як аматорка в діалектології і яка на сьогодні є єдиною у своїй міській родині представницею автентичної говірки села Мокряни.

Жіночий словник: унікальність цієї книжки ще і в тому, що важливими інформаторками стали саме жінки згаданої родини, оскільки в період радянської влади чоловіки були репресовані та вивезені до Сибіру; через те в ілюстраціях багато “квіткової” тематики, “кравецької” лексики, “жіночих” історій та мудрувань.

Словник одного села: так можна кваліфікувати цей словник, бо головний персонаж книжки – село Мокряни. Така традиція в українській діалектній лексикографії має тривалу історію і низку словників одного села (Гнатишак, Голянич, Горбач, Лесюк, Сабадош та ін.).

Реєстр лексикографічної праці *Мокряни. Говірка маминого села. Словник* складено на підставі записів мокрянської говірки, зроблених упродовж другої половини XX – початку XXI ст. До реєстру увійшли слова, які в сучасній

літературній мові не вживаються взагалі або вживаються, проте вимовляються по-іншому чи мають інше значення.

Реєстрові слова подано малими літерами жирним шрифтом за українською абеткою з обов'язковим позначенням наголосу; після реєстрового слова подано його значення звичайним шрифтом; за допомогою крапки з мовою в межах значення виділено його відтінки. Якщо діалектне слово багатозначне, викладено всі відомі значення, відокремлені арабськими цифрами. Омоніми є окремими реєстровими словами з відповідним числовим позначенням індексу.

Повноцінність кожного реєстрового говіркового слова і його вимову максимально відтворено за допомогою орфографії (**ньи** 'ні', **сьвьиточний** 'святковий', **хорэньгва** 'хоругва' та ін.), завдяки цьому не було потреби в транскрипції, яку традиційно у квадратних дужках подають автори діалектних словників. До того ж, і сама транскрипція у таких випадках є до певної міри умовною, адже в мовленні мешканців Мокрян, наприклад, ненаголошений звук [e] звучить невиразно: то як [и], то як [e^н], навіть спорадично як чітке [e]. Як свідчать діалектні записи, один і той же мовець може вимовляти слово **цеглóвий** 'жовто-червоний' як [циглóвий], [це^нглóвий] або [цеглóвий].

До реєстрового слова (або до окремого значення) додано необхідні ремарки:

1) граматичні: вказівка на частиномовну належність у випадкові, якщо це слова-омоніми (**ньи**¹ займ. я в З.в. 'мене'; **ньи**² част. 'ні'), на прислівникове (прис.сл.) чи вставне (вст.сл.) слово, вказівка на кореляцію за одніною-множиною (одн., мн., перев. одн., рідко одн., тільки одн., перев. мн., тільки мн.), на збірність (зб. і зб. до...);

2) семантичні (мікрот. – мікротопонім, згр. до..., здр. до...);

3) галузеві (анат. – анатомічне, бот. – ботанічне, буд. – будівельне, зоол. – зоологічне, крав. – кравецьке, кул. – кулінарне, мед. – медичне, обр. – обрядове, орн. – орнітологічне, церк. – церковне, шк. – шкільне);

4) стилістичні (дит. – дитяче, знев. – зневажливе, жарт. – жартівливе, ірон. – іронічне, лайл. – лайливе).

Отож, як свідчать викладені вище аргументи та міркування, для розвитку української діалектології важливою є не тільки поява нових лексиконів сучасних збережених говіркових даних, а постійні діахронійні дослідження в цьому напрямі, які дадуть змогу ефективно розвиватися українській історичній діалектології.

Джерела

- Гнатишак, Гнатишак Ю., Сімович О., Хобзей Н., Ястремська Т. [Hnatyshak Yu., Simovych O., Khobzei N., Yastremska T.] (2017), *Слова з Болехова* [Slova z Bolechova], Львів.
- Голянич, Голянич М. [Holianych M.] (2018), *Мовний портрет села Тюдів* [Movnyi portret sela Tiudiv], Івано-Франківськ.
- Горбач, Горбач О. [Horbach O.] (1997), *Південно-буковинська гучульська говірка с. Бродина, пов. Радівці Румунія* [Pivdenno-bukovynska hutsulska hovirka s. Brodyna, pov. Radivtsi Rumuniia], [в:] *Зібрані статті* [Zibrani statti], вип. 12, т. 8: *Історія мови. Діалектологія. Лексикологія*, Мюнхен, с. 135–275.

- ЗА, записи авторки [zapysy avtoruky] (записи зроблено с. Мокряни Дрогобицького району Львівської області), зберігаються в домашньому архіві Г. Дидик-Меуш.
- Кміт Ю. [Kmit Yu.] (1934–1939), *Словник бойківського говору* [*Slovník boikivského hovoru*], [в:] Літопис Бойківщини [Litopys Boikivshchynu], ч. 3–11, Самбір.
- КСУМ¹⁶⁻¹⁷, *Картоотека Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.* [*Kartoteka Slovníka ukraínskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.*], вип. 1–, Львів, зберігається в Інституті українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України, Львів.
- Лесюк, Лесюк М. [Lesiuk M.] (2008), *Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району)* [*Movnyi svit suchasnoho halytskoho sela (Kovalivka kolomyiskoho raionu)*], Івано-Франківськ.
- ЛЛ, Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. [Khobzei N., Simovych K., Yastremska T., Dudyk-Meush H.] (2015), *Лексикон львівський: поважно і на жарт* [*Leksykon lvivskyi: povazhno i na zhart*], Львів.
- Матіїв, Матіїв М. [Matiiv M.] (2013), *Словник говірок Центральної Бойківщини* [*Slovník hovirok Tsentralnoi Boikivshchynu*], Київ–Сімферополь.
- Мокряни, Дидик-Меуш Г. [Dudyk-Meush H.] (2021), *Мокряни. Говірка маминого села. Словник* [*Mokriany. Hovirka matynoho sela. Slovník*], Львів.
- НС, *Поучения на евангелие по Няговскому списку 1758 г.* [*Poucheniia na ievanheliie po Niahovskomu spisku 1758 h.*] (1914), [в:] *Материалы для истории Угорской Руси. Памятники церковно-религиозной жизни угро-руссов XVI–XVIII вв.* [*Materialy dlia istorii Uhorskoj Rusi. Pamiatniki cerkovno-relihioznoj zhyzni uhro-rusov XVI–XVIII vv.*], изд. А. Петровым, вып. VII, Санкт-Петербург.
- Онишкевич, Онишкевич М.Й. [Onyshkevych M.Y.] (1984), *Словник бойківських говірок* [*Slovník boikivskykh hovirok*], ч. 1–2, Київ.
- Сабадош, Сабадош І.В. [Sabadosh I.V.] (2008), *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району* [*Slovník zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu*], Ужгород.
- СУМ¹⁶⁻¹⁷, Гринчишин Д.Г., Чікало М.І. [Hrynchyshyn D.H., Chikalo M.I.] (ред.) (1994–), *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* [*Slovník ukraínskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.*], вип. 1–, Львів.
- УС, *Учительне Євангеліє з території Бойківщини з XVI ст.* [*Uchytelne Ievanheliie z terytorii Boikivshchynu z XVI st.*], зберігається у фондах Львівського національного музею, шифр Рк 29519 (4231).
- УС Трос., *Тростянецьке учительне Євангеліє з території Лемківщини з XVI ст.* [*Trostianetske Uchytelne Ievanheliie z XVI st.*] (1931), [в:] *Prace filologiczne*, t. XV, cz. 2, Warszawa.

Література

- Бузук П. [Buzuk P.] (1931), *3 історичної діалектології української мови. Говірка Луцької Євангелії XIV в.* [*Z istorii dialektologii ukraínskoi movy. Hovirky Lutzkoi Jevanhelii XIV v.*], [в:] *Збірник комісії для дослідження історії української мови* [*Zbirnyk komisii dlia doslidzhennia istorii ukraínskoi movy*], т. I, Київ, с. 111–135.
- Гринчишин Д. [Hrynchyshyn D.] (1991), *3 історії створення історичного словника української мови* [*Z istorii stvorennia istorychnoho slovníka ukraínskoi movy*], [в:] Керста Р.Й.

- [Kersta R.J.] (ред.), *Українська лексика в історичному та ареальному аспектах* [Ukrain-ska leksyka v istorychnomu ta arealnomu aspektakh], Київ, с. 11.
- Гринчишин Д. [Hrynychshyn D.] (2001), *Писемні пам'ятки XVI – першої половини XVII ст. як джерело вивчення українських діалектів* [Pysemni pamiatky XVI – pershoi polovyny XVII st. yak dzherelo vyvchennia ukrainskykh dialektiv], [в:] *Українське і слов'янське мовознавство* [Ukrainske i slovianske movoznavstvo], Ужгород, с. 175–181.
- Деже Л. [Dezhe L.] (1965), *О лексике закарпатской украинской литературы XVI XVII вв.* [O leksike zakarpatskoi ukrainskoi literatury XVI XVII vv.], Будапешт.
- Деже Л. [Dezhe L.] (1969), *Материалы к исторической диалектологии закарпатских говоров* [Materialy k istorycheskoi dialektologii zakarpatskikh hovorov], «Studia Slavica Hung.», v. XV.
- Дидик-Меуш Г. [Dydyk-Meush H.] (2018), *Комбінаторика української мови XVI–XVIII ст.: теорія, практика, словник* [Kombinatoryka ukrainskoi movy XVI–XVIII st.: teoriia, praktyka, slovnyk], Львів.
- Дидик-Меуш Г. [Dydyk-Meush H.] (2003), *Історичний та діалектний аспекти лексикографічного вивчення медичних номенів* [Istorychnyi ta dialektnyi aspekty leksykohrafichnoho vyvchennia medychnykh nomeniv], [в:] Гриценко П., Хобзей Н. [Hrytsenko P., Khobzei N.] (ред.), *Діалектологічні студії, 1: Мова в часі і просторі* [Dialektolohichni studii, 1: Mova v chasi i prostori], Львів, с. 155–159.
- Дидик-Меуш Г. [Dydyk-Meush H.] (2008), *Закарпатські говіркові риси в мовній тканині неканонічного євангельського тексту XVI ст.* [Zakarpatski hovirkovi rysy v movnii tkanyni nekanonichnoho ievanhelskoho tekstu XVI st.], [в:] Сюсько М.І. [Siusko M.I.] (ред.), *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць* [Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. Zbirnyk naukovykh prats], вип. 12, Ужгород, с. 131–133.
- Дидик-Меуш Г. [Dydyk-Meush H.] (2009), *Бойківські риси в мовній тканині неканонічного євангельського тексту XVI ст.* [Boikivski rysy v movnii tkanyni nekanonichnoho ievanhelskoho tekstu XVI st.], [в:] Гриценко П., Хобзей Н. [Hrytsenko P., Khobzei N.], (ред.), *Діалектологічні студії, 8: Говори південно-західного наріччя* [Dialektolohichni studii, 8: Novory pivdenno-zachidnoho narichchia], Львів, с. 7–13.
- Дыдык-Меуш А. [Dydyk-Meush H.] (2011), *Диалектизмы как вспомогательное средство при составлении «Словаря украинского языка XVI–XVII веков»* [Dialektizmy kak vspomohatelnoie sriedstvo pri sostavlienii „Slovaria ukrainskoho iazyka XVI–XVII vekov“], [в:] Мызников С.А., Крылова О.Н., Бакланова И.В. [Muznikov S.A., Krylova O.N., Baklanova I.V.] (ред.) *Славянская диалектная лексикография: Материалы конференции* [Slavianskaia dialiektnaia lieksikohrafiia: Materialy konferentsii], Санкт-Петербург, с. 32–33.
- Дидик-Меуш Г. [Dydyk-Meush H.] (2014), *Лемківські говіркові риси в мовній тканині староукраїнського неканонічного євангельського тексту* [Lemkivski hovirkovi rysy v movnii tkanyni nekanonichnoho ievanhelskoho tekstu XVI st.], [в:] Гриценко П. [Hrytsenko P.], (ред.), *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* [Dialekty v synchronii ta diachronii: zahalnoslovianskyj kontekst], Київ, с. 172–175.
- Добосевич У. [Dobosevych U.] (2003), *Українська мова в Учительному Євангелії середини XVII століття* [Ukrainska mova v Uchytelnomu Ievanhelii seredyny XVII stolittia], [в:] Гриценко П., Хобзей Н. [Hrytsenko P., Khobzei N.], (ред.), *Діалектологічні студії, 1: Мова в часі і просторі* [Dialektolohichni studii, 1: Mova v chasi i prostori], Львів, с. 45–63.
- Керницький І.М. [Kernytskyj I.M.] (1961), *Фонетичні особливості віїтківських книг XVI–XVII ст. села Одрехова у порівнянні з сучасними лемківськими говорами* [Fonetychni

- osoblyvosti vijtivskych knih XVI–XVII st. Sela Odrechova u porivnianni z suchasnymu lemkiivskymu hovoramy*], [в:] *Дослідження і матеріали з української мови [Doslidzhennia i materialy z ukrainskoi movy]*, т. 4, Київ, с. 83–106.
- Керницький І.М. [Kernytskyj I.M.] (1971), *Деякі морфологічні особливості бойківських і лемківських говірок за пам'ятками XVI–XVII ст. [Deiaki morfolohichni osoblyvosti boikivskykh i lemkiivskykh hovirok za pamiatkami XVI–XVII st.]*, [в:] *Праці XII Республіканської діалектологічної наради [Praci XII Respublikanskoj dialektolohichnoi narady]*, Київ, с. 402–411.
- Мозер М. [Mozer M.] (2006), *Українські діалектні матеріали в галицьких джерелах першої половини XIX століття [Ukrainski dialektni materialy v halytskykh dzherelach pershoi]*, [в:] Гриценко П., Хобзей Н. [Hrytsenko P., Khobzei N.], (ред.), *Діалектологічні студії, 8: Лінгвістичний атлас – від створення до інтерпретації [Dialektolohichni studii, 8: Lnhvistychnyj atlas – vid stvorennia do interpretacii]*, Львів, с. 71–81.
- Мойсієнко В. [Moisiienko V.] (2016), *Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя [Istorychna dialektolohiia ukrainskoi movy. Pivnichne (poliske) narichchia]*, Київ.
- Панькевич І. [Pankevych I.] (1954), *Дві лемківські грамоти XVI ст. [Dvi lemkiivski hramoty XVI st.]*, [в:] «Slavia» XIII, 1.
- Панькевич І. [Pankevych I.] (1958), *Нариси історії українських закарпатських говірок [Narysy istorii ukrainskykh zakarpatskykh hovoriv]*, ч. 1: *Фонетика*, Прага.
- Плунгян В.А. [Plunhian V.A.] (2008), *Корпус как инструмент и как идеология: о некоторых уроках современной корпусной лингвистики [Korpus kak instrument i kak ideolohiia: o niekotorykh urokakh sovriemnoi korpusnoi lnhvistiki]*, [в:] Молдован А.М. [Moldovan A.M.], (ред.), *Русский язык в научном освещении [Russkii iazyk v nauchnom osvieshchenii]*, № 2 (16), Москва, с. 7–20.
- Ярошенко В. [Iaroshenko V.] (1931), *Українська мова в молдавських грамотах XIV–XV ст. [Ukrainska mova v moldavskykh hramotach XIV–XV st.]*, Київ.
- Greenberg J.H. (1979), *Rethinking Linguistics Diachronically*, [в:] „Language”, № 55, с. 275–290.
- Hrabec S. (1949), *Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI–XVII w.*, Toruń.